

Проблеми та перспективи розвитку національної економіки

Круш П.В.

професор, к.е.н. НТУУ «КПІ»

Ходаківський П.О.

студент ФММ НТУУ «КПІ»

СТАНОВЛЕННЯ ТА СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

У цій статті проведено огляд процесу становлення валютного ринку в Україні та складових механізмів його функціонування. Було проведено загальний огляд від моменту створення валютного ринку у нашій державі, процес його функціонування, а також розглянуто основні складові його функціонування на основі даних з різного роду джерел.

Ключові слова: валютний ринок, валюта, ринок.

Вступ. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у сфері міжнародних економічних відносин зумовив утворення фінансового ринку, складовою якого є валютний ринок, що забезпечує вимірювання вартісного виразу валют різних держав світу. Зазначимо також, що цінове співвідношення валют визначається в кожній країні по-різному. У більшості країн із розвинутою ринковою економікою курси валют формуються внаслідок безпосереднього їх співвідношення через механізм попиту та пропозиції на світовому валютному ринку [1, с. 25].

Постановка завдання. Мета статті – зробити загальний огляд становлення, розвитку та складових механізмів функціонування валютного ринку в Україні, щоб потім, на цій основі, робити подальший аналіз його переваг та недоліків.

Результати дослідження. Україна нещодавно отримала статус країни з ринковою економікою, однак курси валют формуються внаслідок прямого адміністративного та економічного втручання з боку Національного банку України, що свідчить про існування в державі режиму валютного регулювання, який характеризується застосуванням валютних обмежень, регламентацією вчинення певних дій та регулюванням руху капіталів. У свою чергу, ефективне функціонування валютного ринку можливе за умови вільного руху капіталу, відсутності фіксованих квот на купівлю-продаж валют, а також відсутності адміністративних заходів з регулювання курсу, транспарентності ринку, вільного доступу учасників ринку (брокерам, агентствам рейтингу) до інформації щодо встановлених валютних курсів [2, с. 112]. Таким чином, застосування в Україні механізму співвідношення вільного попиту та пропозиції валют передбачає реформування усієї національної валютної системи, а також здійснення процесу валютної лібералізації внаслідок адаптації законодавства у цій сфері до норм і стандартів розвинених європейських держав.

Аналізуючи історичні витоки створення, розвитку та функціонування на території України валютного ринку, необхідно згадати постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи формування загальнорадянського валютного ринку» [3], яка вплинула на перетворення валютних аукціонів на валютні біржі, що утворювалися на всіх державних рівнях та мали статус постійно діючих. Саме ця постанова зумовила збільшення обсягів купівлі-продажу значної кількості валют на валютному ринку [4, с. 220]. Наступним етапом розвитку валютних відносин було прийняття Закону СРСР від 1 березня 1991 року «Про валютне регулювання», у статті 5 якого вперше законодавчо було закріплено інститут валютного ринку та визначено, що купівля-продаж іноземної валюти може здійснюватися на внутрішньому валютному ринку СРСР. Відповідно до Закону операції на валютному ринку СРСР ґрунтувалися на основі співвідношення попиту та пропозиції у вигляді міжбанківських угод та угод на валютних біржах і аукціонах [5, с. 8]. Наявність такої норми у законодавстві було новим кроком у процесі створення та функціонування валютного ринку на території України, а також сприяло утворенню валютного законодавства у цій сфері.

На сьогодні поняття «валютний ринок» та «валютний курс» не закріплені ні в українському, ні у російському валютному законодавстві. На нашу думку, їх визначення повинні міститися в Законі України «Про валютну систему України».

Аналізуючи визначення валютного ринку, можна зустріти тезу – валютно-правовий механізм, за допомогою якого здійснюються валютні операції із валютними цінностями стосовно переходу права власності. На нашу думку, цей вислів є вирішальним, адже за допомогою валютно-правового механізму і визначається стан розвитку валютного ринку. Переконані, що валютно-правовий механізм може мати приватний, публічний або змішаний характер регулювання валютного ринку. Зазначимо, що на сьогодні в Україні існує змішаний валютно-правовий механізм регулювання валютного ринку, в основі якого лежить валютне публічне законодавство та, зокрема, валютне публічне право, особливості якого нами були досліджені у другому пункті першого розділу цієї роботи. Однак функціонування валютного ринку в Україні дає право стверджувати, що для нього також характерні ознаки валютно-правового механізму приватного характеру, якому притаманні принципи вільного попиту та пропозиції купівлі-продажу валют. Курс інтеграції України до європейського співтовариства дає нам право стверджувати, що відбудеться перехід валютної системи в цілому до валютно-правового механізму приватного характеру, що зумовить розвиток валютного ринку України, який буде ґрунтуватися на принципах вільного попиту та пропозиції купівлі й продажу усіх валют без будь-яких обмежень[6].

Для вітчизняної правової науки розробка проблем валютного контролю є одним із пріоритетних напрямів наукового пошуку, свідченням чого є першочергові завдання щодо забезпечення монетарної та валютно-курсової

стабільності, викладені у Доповіді Президента України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році», які полягають у необхідності законодавчого забезпечення вдосконалення системи валютного регулювання.

Валютний контроль органів та суб'єктів банківської системи посідає домінуюче місце в системі валютного контролю, оскільки основний масив валютних операцій здійснюється саме через уповноважені банки і природно, що саме ці фінансові установи наділені правами агентів валютного контролю за такими операціями [7].

Виходячи з поставленої проблеми, метою є дослідження системи валютного контролю, що здійснюється органами та суб'єктами банківської системи, яка складається з двох рівнів: Національного банку України та уповноважених банків. Враховуючи те, що валютний контроль є видом державного контролю, то повноваження уповноважених банків мають похідний характер, тобто вони на практиці виступають у ролі агентів Національного банку України, які виконують відповідні дії в сфері валютного контролю в інтересах держави. Специфічною рисою уповноважених банків, як учасників валютних правовідносин, є те, що вони виконують валютні операції різного характеру: по-перше, валютні операції клієнтів банку, по-друге, власні валютні операції, як суб'єкта господарювання. Уповноважений банк здійснює валютний контроль лише за операціями своїх клієнтів, тобто резидентів та нерезидентів, зокрема, визначає порядок та форми обліку, звітності та документації по зазначених операціях, тому що за його власними валютними операціями контроль здійснює Національний банк і у цьому випадку уповноважений банк є не агентом валютного контролю, а об'єктом такого контролю [8].

Національний банк є головним органом в системі валютного контролю, що в межах повноважень визначених законодавством України здійснює контроль за виконанням валютного законодавства на території України.

Виконання функцій валютного контролю Національним банком здійснюється через Департамент валютного контролю та ліцензування, який є самостійним структурним підрозділом центрального апарату Національного банку.

Основними завданнями Департаменту є забезпечення виконання Національним банком державної політики у сфері валютного контролю та ліцензування, встановлення раціональної системи валютного контролю.

До повноважень Департаменту в галузі валютного контролю належать: участь у розробці, підготовці та розгляді проектів нормативно-правових актів з питань валютного контролю; розробка методології валютного контролю, рекомендацій та вказівок для агентів валютного контролю; контроль за виконанням уповноваженими банками функцій агентів валютного контролю; контроль за дотриманням умов виданих ліцензій на право здійснення валютних операцій; контроль за здійсненням валютних операцій; валютний контроль за зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів підприємництва; забезпечення взаємодії з іншими

державними органами, на які покладено обов'язки здійснення контролю за дотриманням валютного законодавства в Україні, в тому числі забезпечення передачі уповноваженими банками Державній податковій адміністрації України інформації про несвоєчасне надходження в Україну валютних цінностей та товарів, терміни надходження яких визначені валютним законодавством; здійснення заходів, спрямованих на попередження та усунення порушень валютного законодавства; надання роз'яснень з питань застосування норм валютного законодавства в сфері контролю [9].

Однак, рішення щодо реалізації зазначених повноважень Департаменту приймаються Національним банком шляхом прийняття постанов. Департамент відповідно до Положення про нього з питань, що відносяться до його компетенції, видає роз'яснення, листи та телеграми.

Контрольні повноваження Національного банку реалізуються шляхом проведення перевірок, але відповідна процедура, як зазначалося вище, врегульована лише стосовно перевірок уповноважених банків⁴. Звідси виникає питання щодо кола об'єктів даного виду валютного контролю: чи може Національний банк здійснювати перевірки будь-яких учасників валютних відносин, чи лише уповноважених банків?

Стаття 12 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» вказує на право органа валютного контролю здійснювати перевірки валютних операцій резидентів і нерезидентів у межах їх повноважень. Стаття 44 Закону України «Про Національний банк України» передбачає, що Національний банк в сфері валютного контролю діє як уповноважена державна установа і до його компетенції належить право здійснення контролю за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів і нерезидентів). Отже, у Національного банку є всі правові підстави для здійснення перевірок будь-яких учасників валютних правовідносин [10].

Проте, на практиці перевірки фізичних і юридичних осіб в частині дотримання ними валютного законодавства Національним банком проводяться лише тоді, коли за даними, що були отримані в ході перевірки уповноваженого банку, виявляється порушення правил здійснення валютних операцій клієнтами банку, а також у тому випадку, коли Департамент валютного контролю та ліцензування Національного банку здійснює перевірку дотримання ліцензійних умов на здійснення валютних операцій.

Однак, якщо порядок перевірок фізичних і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів) за фактом виявленого порушення можна здійснити за тією ж процедурою, що і перевірку уповноваженого банку, то порядок проведення перевірок дотримання ліцензійних умов на здійснення валютних операцій фізичними і юридичними особами (резидентами і нерезидентами) залишається взагалі не визначеним. Крім того, виникає питання і щодо органів валютного контролю, які уповноважені провадити таку перевірку: чи це лише Національний банк, оскільки він видає ліцензію на здійснення такої діяльності, чи це і органи податкової служби, які здійснюють контроль за

фінансовими операціями фізичних і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів).

Валютний контроль, що здійснюється органами та суб'єктами банківської системи можна згрупувати за різними напрямками. Валютне законодавство України дозволяє виділити такі основні напрями цього виду валютного контролю [11].

Контроль за банківськими операціями з іноземною валютою. Цей напрямок контролю має на меті забезпечити виконання вимог валютного законодавства щодо можливості резидентів і нерезидентів здійснювати угоди купівлі-продажу іноземної валюти лише через уповноважені банки (ст.6 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»), а також відкривати рахунки в іноземній валюті лише в уповноважених банках.

Характерним правопорушенням у зазначеному напрямку контролю, на виявлення якого спрямовані контрольні дії уповноважених банків, є відкриття рахунків резидентами за межами України. Як відомо, дана операція можлива лише за умови отримання індивідуальної ліцензії Національного банку (п. «г», ст.5 того ж Декрету). Виявити факти незаконного здійснення таких операцій достатньо важко, оскільки об'єктивна сторона (дії по відкриттю рахунку) виконується правопорушником за межами країни.

Контроль за банківськими операціями з іноземною валютою є недостатньо ефективним і з тієї причини, що цей напрям контролю не виділено організаційно, тобто правопорушення, вчинені в цій сфері виявляються органами і агентами валютного контролю в межах їх загальних повноважень і не є їх основним завданням в сфері валютного контролю.

Контроль за поточними валютними операціями. Контроль за поточними валютними операціями резидентів і нерезидентів здійснюється уповноваженими банками у формі спостереження. Слід зазначити, що завданнями суб'єктів валютного контролю, який здійснюється органами та суб'єктами банківської системи з цього напрямку контролю є збір статистичної інформації про поточні валютні операції та виявлення спроб здійснити під виглядом поточних валютних операцій операції, пов'язані з рухом капіталу.

У даному напрямку контролю уповноважені банки є єдиним суб'єктом, що здійснює валютний контроль за такими операціями, оскільки поточні валютні операції можуть здійснюватися лише через уповноважені банки. Такий напрямок даного виду валютного контролю за своїм змістом є попереднім контролем, який здійснюється до виконання доручення клієнта на здійснення операції з іноземною валютою. Саме на цій стадії валютного контролю уповноваженим банком можуть бути виявлені і попереджені порушення валютного законодавства.

Контроль за надходженням експортної виручки в іноземній валюті. Чинне валютне законодавство України зобов'язує учасників зовнішньоекономічної діяльності – експортерів забезпечити повне

зарахування експортної валютної виручки на рахунки в уповноважених банках на території України.

Для контролю за надходженням експортної виручки в іноземній валюті створена складна система, яка містить такі компоненти.

Попередній контроль здійснюється зі сторони банку експортера, як агента валютного контролю, шляхом оформлення в банку, куди буде надходити експортна виручка, паспорта угоди. Уповноважений банк здійснює оцінку відповідності контракту вимогам валютного законодавства України і вправі відмовити у підписанні паспорта угоди.

Поточний контроль за дотриманням строків і обсягів надходження експортної виручки під час виконання контракту. Сутність цього контролю полягає в тому, що банк здійснює спостереження за виконанням контракту відповідно до умов, що зафіксовані в паспорті угоди. Цей напрям контролю уповноважені банки виконують разом з органами Державної митної служби України, оскільки останні здійснюють контроль за тим, щоб товари, які експортуються випускались з митної території лише за умови наявності паспорта угоди і відповідності даних, що зазначені експортером в грузовій митній декларації та паспорті угоди.

Наступний контроль провадиться трьома шляхами: по-перше, шляхом перевірки уповноваженим банком факту надходження валютної виручки на рахунок резидента-експортера; по-друге, шляхом перевірки Національним банком України самого агента валютного контролю – уповноваженого банку щодо здійснення останнім обов'язкового продажу частки валютної виручки, що надійшла на рахунок резидента-експортера; по-третє, шляхом перевірки фінансової діяльності резидентів органами Державної податкової служби України.

Контроль за обґрунтованістю платежів в іноземній валюті на користь нерезидентів. Основним завданням цього напрямку контролю є виявлення випадків та недопущення переказу валютних коштів за кордон за фіктивними імпорнтними контрактами, тобто за контрактами, по яких товари в країну фактично не ввозилися.

Механізм здійснення такого контролю фактично тотожній системі контролю за зовнішньоторговельними експортними угодами і також складається із попереднього, поточного і наступного контролю з використанням паспорта угоди. У контролі за обґрунтованістю платежів в іноземній валюті на користь нерезидентів беруть участь агенти валютного контролю, зокрема, уповноважені банки та територіальні митниці.

Використання саме банківської системи для здійснення розглянутого вище виду валютного контролю має свої переваги та недоліки. До переваг, на мою думку, можна віднести те, що інститут уповноважених банків, дозволяє державі не створювати окрему систему органів валютного контролю в регіонах, а недоліком, є те, що в системі цього виду валютного контролю переважають норми відомчого характеру, що дозволяє банкам довільно тлумачити свої функції агентів валютного контролю, враховуючи і те, що в

законодавстві, як говорилося і раніше, права та обов'язки цих суб'єктів валютних відносин в систематизованому порядку не визначені.

За своєю суттю означений механізм реалізує і показує дію каналу обмінного курсу (валютного каналу) у структурі трансмісійного механізму грошово-кредитної політики поряд з кредитним, процентним, цін та активів, очікувань (довіри) суб'єктів ринку. І хоча теоретично його можна представити у комплексному системному вигляді, але ґрунтовний аналіз його практичної дії дає підстави говорити про наявні недоліки і протиріччя. Це пов'язано з тим, що у кризовий період у результаті дії цього каналу було отримано переважно негативні ефекти, хоча, наприклад, для еспортноорієнтованих галузей він відіграв роль «подушки безпеки». А основні ризики, які несе в собі відкрита економіка, переважно показали негнучкий та закритий режим курсоутворення і реалізації валютного механізму.

Висновок. Функціонування валютного ринку в Україні далеко не ідеальним. Це пояснюється тим, що існує він відносно недовго – складові і їхні ролі повністю не встановлені, що веде за собою часткову втрату контролю над валютними потоками. До цього додається постійне блокування прийняття валютного законодавства, яке не потрібне окремим бізнес інтересам.

Список використаних джерел

1. Цырков И. В. Валютный рынок в системе финансовых отношений : дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.01 / Цырков Илья Валерьевич. – М., 2000. – 182 с.
2. Носкова И.Я. Валютные и финансовые операции : учебник для вузов / И. Я. Носкова. – [2-е изд.]. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 334 с.
3. Про заходи формування загальнодержавного валютного ринку : постанова Ради Міністрів СРСР : від 18 квітня 1990 року // СП СРСР. – 1990. – № 19. – Ст. 99.
4. Грачева Е. Ю. Финансовое право России : учебник / Грачева Е. Ю., Куфакова Н. А., Пепеляев С. Г. – М. : ТЕИС, 1995. – 235 с.
5. Глушецкий А. А. Валютное регулирование внешнеэкономической деятельности предприятий. Валютный рынок в СССР : сборник / А. А. Глушецкий. – М. : Экономика, 1991. – 85 с.
6. Юффе А. Окремі питання теорії та практики валютного регулювання в Україні. // Вісник НБУ.-1997.-№3.-с.12-15.
7. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році». – К.: 2006. – 78 с.
29. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет КМУ від 19.02.1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 17. – Ст. 184.
8. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет КМУ від 19.02.1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 17. – Ст. 184.
9. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет КМУ від 19.02.1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.
10. Про валютний контроль: положення Національного банку України, затв. постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49 (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 14. – Ст. 41.
11. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.

12. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет КМУ від 19.02.1993 р. № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 17. – Ст. 184.

13. Міщенко В.І. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в умовах кризи. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, ЦБС НБУ, 2010. – 96 с.

Круш П.В.

профессор, к.э.н. НТУУ «КПИ»

Ходаковский П.О.

студент ФММ НТУУ «КПИ»

СТАНОВЛЕНИЕ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ МЕХАНИЗМА ВАЛЮТНОГО РЫНКА В УКРАИНЕ

В этой статье проведен обзор процесса становления валютного рынка в Украине и составляющих механизмов его функционирования. Было проведено всеобщее обозрение с момента создания валютного рынка в нашей стране, процесс его функционирования, а также рассмотрены основные составляющие его функционирования на основе данных из разного рода источников.

Ключевые слова: валютный рынок, валюта, рынок.

Krush P.V.

professor, candidate of economic sciences NTUU «KPI»

Khodakivskyi P.O.

student FMM NTUU «KPI»

FOREIGN EXCHANGE MARKET IN UKRAINE. THE FORMATION MECHANISM AND ITS MEMBER

This article provides an overview of the process of the foreign exchange market in Ukraine and the components of the mechanism of its functioning. There have been public display since the foreign exchange market in the country, the process of its operation, as well as the basic components of its operation on the basis of data from various sources.

Keywords: currency market, currency market.

Підлісна О.А.
к.т.н., доцент ФММ НТУУ «КПІ»
Останін А.Д.
студент ХТФ, НТУУ «КПІ»

АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ

Проведено порівняльний аналіз сучасних джерел енергії. Досліджені сучасний стан та перспективи розвитку альтернативних джерел енергії в Україні, зокрема впровадження та використання енергії, вироблені з біомаси. Зроблений аналіз законодавчих актів та державної політики щодо використання відновлювальних енергоресурсів. Досліджений вплив використання альтернативних джерел енергії на стан навколишнього середовища. В результаті виконаного аналізу та результатів досліджень запропоновано використання тваринної біомаси в якості альтернативного джерела енергії, показані переваги та недоліки даного ресурсу.

Ключові слова: альтернативні джерела енергії, відновлювальні енергоресурси, розвиток, біоенергетика, переваги, недоліки.

Вступ. Світова нестача викопних енергетичних ресурсів у країнах світу призводить до усвідомлення значення використання альтернативних джерел енергії та зростання їх споживання. Загальне енергоспоживання має такий вигляд: нафтопродукти - 44 %, природний газ - 21 %, вугілля - 22 %, ядерне паливо, гідроелектричні та інші енергоресурси - 13 %. Сучасні найбільш використовувані джерела електроенергії - це гідро -, тепло - і атомні електростанції. Однак питання розвитку альтернативної енергетики варте розгляду не тільки через те, що людство наближається до так званої енергетичної кризи, але й через питання екології. Як відомо, здоров'я людини на 20% залежить від екології, а це більше, ніж від рівня розвитку медицини [1]. Саме усвідомлення гостроти і реальної загрози цієї проблеми стало поштовхом розвитку, зокрема, відновлювальної або альтернативної енергетики [1].

За останні п'ять років щорічні показники приросту виробництва сонячної енергії у світі [1] в середньому оцінюють у 60%, вітрової – 27%, етанолу – 20%. Кількість домогосподарств, що використовують сонячну енергію для гарячого водопостачання, перевищила 70 млн.

Наразі в Україні [1] з відновлювальних джерел енергії виробляють приблизно 7 % електроенергії, 6 % із них припадає на великі електростанції (каскад ГЕС на Дніпрі та інші). Тобто на всі інші альтернативні джерела припадає лише 1%.

Від впровадження енергоощадних технологій та використання альтернативних джерел: сонячного випромінювання, вітру, морів, річок, біомаси та вторинних енергетичних ресурсів – залежить також і економічна